

ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟ ΔΕΝΤΡΟ

Για την ευκολία του αναγνώστη, επειδή τα πρόσωπα αυτής της μεγάλης οικογένειας είναι πολλά, θεώρησα καλό να κάνω ένα γενεαλογικό δέντρο.

Πατρικοί παππούδες: Ελαζάρ ή Ελιέζερ ή Λαζάρ και Φλωρ ή Φλώρα Μόλχο. Έκαναν επτά παιδιά. Τους αναφέρω με τις συζύγους τους και τα παιδιά τους. Σχετικά με τις ημερομηνίες γέννησής τους που παρουσιάζουν προβλήματα και αντιφάσεις, μερικές τις αντέγραψα από μια ένορκη βεβαίωση ενώπιον συμβολαιογράφου.

- 1) Σαούλ Μόλχο, γεννήθηκε το 1899. Παντρεύτηκε τη Λιλί Αλκαλάι. Έκαναν δύο παιδιά, τον Τώνη και τη Μαρσέλλα.
- 2) Ισαάκ Μόλχο (ο πατέρας μου), γεννήθηκε το 1901. Παντρεύτηκε τη Ρίτα Ματαλών (τη μητέρα μου). Έκαναν δύο παιδιά, εμένα και τον αδελφό μου Λάζαρο-Ερρίκο.
- 3) Αλμπέρ Μόλχο, γεννήθηκε το 1904. Παντρεύτηκε τη Ρίτα Μπενρουμπί. Δεν έκαναν παιδιά.
- 4) Εστέρ Μόλχο, γεννήθηκε το 1906. Πέθανε σε ηλικία 13 ετών (;) το 1917. Εδώ υπάρχει μια αντίφαση αν δει κανείς τη ληξιαρχική πράξη θανάτου.
- 5) Μωΐς Μόλχο, Μούσας για την οικογένεια, μετονομάστηκε Μωρίς αργότερα στην Αφρική. Γεννήθηκε το 1911. Παντρεύτηκε την Καίτη Ταγαρά, Ελληνίδα ορθόδοξη. Έκαναν δύο παιδιά, τον Ρομπέρ και τη Μαριάννα.
- 6) Ραφαήλ Μόλχο, για την οικογένεια Ρούφας. Γεννήθηκε το 1913. Παντρεύτηκε την Εριέττα Μπαρούχ. Έκαναν δύο παιδιά, τον Αλμπέρτο και την Τίλντα.
- 7) Εντοάρντο Μόλχο. Δεν γνωρίζω με ποια σειρά γεννήθηκε. Πέθανε στην ηλικία των τριών ετών.

Μητρικοί παππούδες: Δαβίδ και Σαρίνα Ματαλών. Έκαναν δύο παιδιά.

- 1) Ρίτα ή Ραχίλ Ματαλών.
- 2) Ισαάκ Ματαλών, για την οικογένεια Ίζις. Παντρεύτηκε τη Ρασέλ Σαπόρτα. Δεν έκαναν παιδιά.

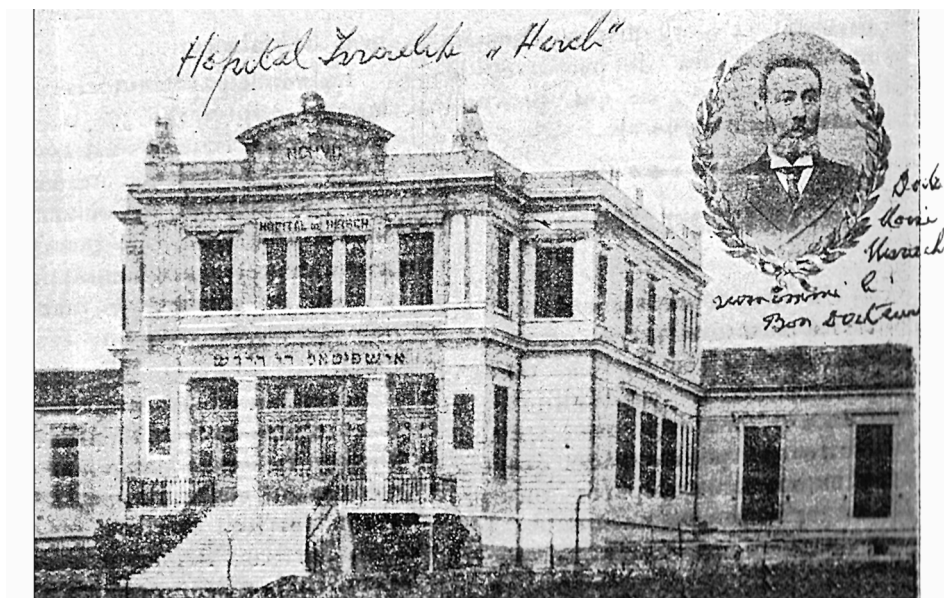
Η γέννησή μου, ο ερχομός του αδελφού μου, η παιδική μας ηλικία και η γειτονιά μας

Γεννήθηκα οκταμηνίτικη μια χειμωνιάτικη αυγή, τον Φεβρουάριο του 1950. Η μητέρα μου ήταν περασμένης ηλικίας για την εποχή εκείνη. Μέχρι τον θάνατό της ήταν σαν να είχε απωθήσει όλη της την προγαμιαία ζωή κι έμοιαζε να μην θυμάται τίποτα. Όταν τη ρωτούσα κάτι, προσπαθώντας να θυμηθεί, μου έδινε αόριστες και συγκεχυμένες απαντήσεις σχετικά με την παιδική της ηλικία ή τα νιάτα της. Μια φορά μόνο, κάποια από κείνες τις πολύ σπάνιες ή σχεδόν ανύπαρκτες στιγμές εξομολόγησης, μου είχε πει ότι ο γάμος της, ο ερχομός μου και μετά εκείνος του αδελφού μου, της είχαν φανεί σαν ένα θαύμα: το είχε πάρει απόφαση ότι θα έμενε γεροντοκόρη.

Έλεγε ότι δεν της φαινόταν αληθινό ότι μετά τον πόλεμο, το 1949, όταν είχε γυρίσει στη Θεσσαλονίκη από την Αθήνα, μόνο μέσα σε λίγους μήνες είχε παντρευτεί κι είχε μείνει έγκυος. Συχνά λοιπόν αναρωτιόμουν γιατί αυτή η μάνα που με λαχταρούσε τόσο πολύ, δεν με είχε κρατήσει μέσα της τουλάχιστον μέχρι τον ένατο μήνα; Ή μήπως ήμουν εγώ εκείνη που είχε βιαστεί να βγει στο φως με την ίδια βία που πάντα με χαρακτήριζε και με χαρακτηρίζει ακόμα και σήμερα; Αυτή η απορία, μαζί με πολλές άλλες, έμεινε για πάντα αναπάντητη. Έχω το βίτσιο να ψάχνω πάντα τα βαθύτερα αίτια των καταστάσεων για να μπορώ να δώσω μια απάντηση σε όλα. Γι' αυτό φταίει η πολύχρονη ψυχανάλυση που έκανα! Είναι παρατραβηγμένο το να αναζητάς πάντα μια απάντηση, δεν περνάνε όλα από την ανθρώπινη βούληση.

Και μια παγωμένη νύχτα του Φεβρουαρίου, ήταν στον όγδοο μήνα, κανείς δεν το περίμενε, την είχαν πιάσει ξαφνικά οι πόνοι. Εκείνη την εποχή απαγορευόταν η κυκλοφορία τη νύχτα, είχε μόλις τελειώσει ο Εμφύλιος αλλά για καλή της τύχη ήταν καρναβάλι. Κατ' εξαίρεση, μόνο για κείνη τη νύχτα, είχαν δώσει άδεια κυκλοφορίας. Έτσι ο πατέρας μου είχε μπορέσει να βρει ένα ταξί και να την πάει στο Εβραϊκό νοσοκομείο. Γεννήθηκα ξημερώματα, ο τοκετός ήταν πολύ εύκολος, ζύγιζα μόλις δύο κιλά και 200 γραμμάρια. Εκείνον τον καιρό δεν υπήρχε ίχνος από θερμοκοιτίδες κι ο γιατρός που με είχε παραδώσει στους γονείς μου είχε πολλές αμφιβολίες σχετικά με την επιβίωσή μου. Μου έδωσαν το όνομα της γιαγιάς μου, της μητέρας του πατέρα μου που ζούσε μαζί τους, κι ένα δεύτερο όνομα, Λουκία, στη μνήμη μιας πολύ αγαπημένης ξαδέλφης της μητέρας μου που είχε χαθεί σε κάποιο από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Η γιαγιά μου, μια γυναίκα με σπάνιες αρετές αλλά και πολύ ιδιόρρυθμη, είχε παίξει πολύ σημαντικό ρόλο στη ζωή μου. Ήταν όμως πολύ απαιτητική στο σπίτι κι επηρέαζε πολύ τη ζωή της μητέρας μου. Όταν λοιπόν οι γονείς

Το Εβραϊκό νοσοκομείο Χιρς, δώρο της βαρόνης Κλάρας Χιρς στην Εβραϊκή Κοινότητα της Θεσσαλονίκης. Έργο του αρχιτέκτονα Αγγισσι, εγκαινιάστηκε το 1908. Εκεί γεννήθηκα (Από το Ενθύμιον του Γιάννη Μέγα).

μου είχαν γυρίσει από το νοσοκομείο κουβαλώντας το μικρό μπουγαλάκι που ήμουν εγώ, η γιαγιά, σαν πεπειραμένη μάνα που είχε γεννήσει επτά παιδιά, με είχε κοιτάξει από πάνω μέχρι κάτω και χωρίς πολλές περιστροφές είχε απευθύνει τον λόγο στον γιο της, αγνοώντας τη μητέρα μου, κι είχε βγάλει το απόφθεγμα: «Η γυναίκα σου γέννησε ένα γατάκι. Ίσως αντέξει λίγες μέρες αλλά θα πεθάνει». Πολλές φορές αναρωτήθηκα πώς θα έπρεπε να είχε αισθανθεί η μητέρα μου ακούγοντας μια τέτοια προσβολή και κατηγορία ότι είχε γεννήσει ένα ζώο κι όχι ένα ανθρώπινο πλάσμα και μάλιστα καταδικασμένο σε θάνατο. Δεν θα έπρεπε να την είχαν υποδεχτεί με χαρές και λουλούδια στο σπίτι; Είχε περάσει πολλά στη ζωή της, ήταν επιρρηπής στην κατάρλιψη, της έλειπαν η πρωτοβουλία και το κουράγιο, έτσι τουλάχιστον πίστευα για πολύ καιρό κι είχα την εντύπωση, προφανώς λανθασμένη, ότι εκείνη τη στιγμή είχε υποκύψει στην πρόγνωση της πεθεράς της.

Ο πατέρας μου δεν τα έχασε καθόλου. Ορκίστηκε ότι αυτό το πρόωρο μωρό έπρεπε να επιζήσει οπωσδήποτε. Μετέφερε τη σόμπα στο δωμάτιό τους κι όλη τη νύχτα σηκωνόταν για να την τροφοδοτεί με ξύλα. Έπρεπε, όπως μπορούσαν, να δημιουργήσουν μια θερμοκοιτίδα. Με τύλιξαν στο βαμβάκι, δεν αέρισαν ποτέ το δωμάτιό τους πριν φτιάσω στο κανονικό βάρος ενός

νεογέννητου, η μητέρα μου με θήλαζε, άρχισα να παίρνω βάρος μέχρι που έφυγε η ποινή θανάτου από πάνω μου. Η πατρική αγάπη είχε νικήσει. Αλλά η μητρική αγάπη πού βρισκόταν; Μόνο στο γάλα που βύζαινα; Ή μήπως η μητέρα μου δεν ήταν κατά βάθος τόσο λιγώψυχη όσο φανταζόμουν κι είχε βάλει κι εκείνη τα δυνατά της για να επιζήσω;

Με μεγάλη χαρά όλων συνέχιζα να παίρνω βάρος και δυστυχώς δεν σταμάτησα ούτε τα επόμενα χρόνια. Το υπερβάλλον βάρος μού προξένησε αργότερα πολλά ψυχολογικά προβλήματα.

Μου κάνει εντύπωση ότι το 1950 υπήρχε προφανώς ακόμα πείνα και το κράτος φρόντιζε να προμηθεύει με τρόφιμα τον κόσμο. Βρήκα την αίτηση του πατέρα μου με την οποία ζητούσε δελτίο άρτου και τροφίμων για μένα (Ντοκ. Ι).

Τον Νοέμβριο του 1953 γεννήθηκε το αδελφάκι μου, ένα ωραίο μωράκι κανονικού βάρους. Του έδωσαν το όνομα του παππού μου, του άντρα της γιαγιάς μου. Παρά το γεγονός ότι τα άλλα αδέλφια του πατέρα μου ήταν ήδη παντρεμένα κι είχαν παιδιά, για τον άλφα ή βήτα λόγο, κανείς τους δεν είχε ακολουθήσει τη συνήθεια ή καλύτερα το ηθικό χρέος ή άγραφο νόμο να δώσει στα παιδιά του τα ονόματα των γονιών του. Έλαχε λοιπόν στον πατέρα μου να το κάνει, παρ' όλο που ήταν κι ο τελευταίος που είχε παντρευτεί. Μπορεί ο πατέρας μου σε σχέση με τα αδέλφια του να ήταν ο πιο δεμένος με τις παραδόσεις, μπορεί να αισθανόταν υποχρεωμένος να το κάνει επειδή ζούσε ακόμα με τη μητέρα του. Μπορεί όμως και να ήταν καθαρά δική του επιλογή.

Για μένα, το να έχω το ίδιο όνομα με τη γιαγιά μου μου έδωσε προνόμια που τα άλλα μου ξαδέλφια δεν είχαν. Ήμουν η χαϊδεμένη εγγονή της μια που ζούσαμε και στο ίδιο σπίτι. Άλλο τώρα είναι το θέμα ότι για πάρα πολλά χρόνια δεν μου άρεσε καθόλου το όνομά μου, σχεδόν το μισούσα, το θεωρούσα γελοίο γιατί θύμιζε περισσότερο το «φλώρος» παρά ένα λουλούδι, ενώ έβρισκα ότι άρμοζε τέλεια στη γιαγιά μου. Είμαι πεπεισμένη ότι το όνομά μου δεν είχε καμία σχέση με τα όσα αισθανόμουν. Και πράγματι, όταν ξαναβρήκα την εκτίμηση και την εμπιστοσύνη στον εαυτό μου, το όνομά μου άρχισε να μου φαίνεται ένα κανονικό όνομα. Ήταν ένα από τα πολλά ονόματα, ούτε καλύτερο ούτε χειρότερο από τα άλλα και σταμάτησε να μου φαίνεται παράξενο και γελοίο.

Η μητέρα μου είχε αδυναμία στον αδελφό μου, εκείνη την αδυναμία που έχουν πολλές μητέρες για το αρσενικό ή το μικρότερό τους παιδί. Αισθανόμουν παραγκωνισμένη, η προσοχή της ήταν στραμμένη σ' εκείνον ή τουλάχιστον έτσι μου φαινόταν τότε. Σε τίποτα δεν είχε χρησιμεύσει εκείνη η κούκλα που μου είχαν χαρίσει οι γονείς μου με τον ερχομό του αδελφού μου. Μου είχαν

πει ότι μου την είχε φέρει εκείνος. Για χρόνια ήταν η μοναδική κούκλα που είχα, ήταν η καλύτερη συντροφιά μου και την αγαπούσα πολύ. Παρά τη ζήλια μου για τον αδελφό μου, τον Λάτρεβα. Τον χάιδενα και τον έπαιρνα αγκαλιά. Η πρώτη ασπρόμαυρη φωτογραφία που έχω μαζί του: κάθομαι σε μια πολυθρόνα και τα μάτια μου γυαλίζουν από τρυφερότητα και ευτυχία. Κρατώ στην αγκαλιά μου το νεογέννητο αδελφάκι μου.

Παίζαμε μαζί ατέλειωτες ώρες. Δεν είχαμε όμως και τόσα παιχνίδια στο σπίτι κι αυτοσχεδιάζαμε. Εκείνος προτιμούσε τα αυτοκινητάκια, εγώ έπαιζα με τις κούκλες αλλά πολλές φορές παίζαμε και μαζί το ίδιο παιχνίδι.

Ήμουν πολύ ήσυχο και υπάκουο παιδί, ντροπαλό, μετρημένο και συγκρατημένο αλλά έκανα πράγματα ακατανόητα για τον χαρακτήρα μου. Ακόμα σήμερα αναρωτιέμαι πώς ήταν δυνατό να είχα δύο τόσο αντιφατικές πλευρές και πώς μπορούσα να είμαι και ντροπαλή αλλά και ξεδιάντροπη. Έκανα ένα σωρό ζαβολιές, πολλές φορές δεν είχαν κανένα νόημα. Ή κάποιο νόημα θα είχαν, αλλά τρέχα βρες το...

Μια μέρα, θα ήμουν τεσσάρων ή πέντε χρονών, περίμενα να γυρίσει στο σπίτι ο πατέρας μου για το μεσημεριανό. Είχα παρακολουθήσει εξονυχιστικά τις κινήσεις του και ήξερα ότι ένα από τα πρώτα πράγματα που έκανε μόλις γύριζε σπίτι ήταν να ξεντυθεί και ν' ακουμπήσει στο κομοδίνο του το ρολόι που φορούσε σε ένα τσεπάκι του παντελονιού του. Θα πρέπει να σκέφτηκα

για πολλή ώρα αυτό που είχα κατά νου. Περίμενα να βγει από το δωμάτιο, άρπαξα το ρολόι του και το πέταξα έξω από το παράθυρο. Ο πατέρας μου θύμωσε τρομερά. Ήταν πάντα πολύ συγκρατημένος, κρατούσε μέσα του τον θυμό του, δεν φώναζε και δεν έβριζε ποτέ αλλά έφτανε να δεις το συνοφρυωμένο του πρόσωπο για να καταλάβεις ότι ήταν θυμωμένος. Τρόμαζα πάντα πολύ όταν τον έβλεπα έτσι γιατί δεν ήταν σύνηθες φαινόμενο. Κατέβηκε στον δρόμο, μάζεψε όλα τα κομματάκια από το ρολόι του ένα προς ένα και κατάφερε να το διορθώσει. Δεν κατάλαβε όμως ποτέ αυτήν μου την κίνηση. Με ρώτησε πολλές φορές γιατί το είχα κάνει, δεν είχα καμιά απάντηση. Μήπως το ήξερα; Έτσι μου είχε έρθει κι έτσι το είχα κάνει...

Είχα και μια τρομερή περιέργεια. Έψαχνα σε κάθε γωνιά του σπιτιού για να ξετριπώσω κάτι. Όταν μεγάλωσα κι έκανα παιδιά, δεν το ξανάκανα ποτέ, η περιέργεια μου είχε φύγει. Ποτέ δεν έψαξα στα προσωπικά είδη ή στα ρούχα των παιδιών μου, στα συρτάρια τους ή στην ντουλάπα τους, ποτέ δεν διάβασα τα ημερολόγιά τους παρ' όλο που τα άφηναν πάνω στο τραπέζι. Τώρα σκέφτομαι ότι μια και τα άφηναν αφύλακτα ήταν γιατί βαθιά μέσα τους κι ίσως ασυνείδητα επιθυμούσαν να τα διαβάσω. Αλλά εγώ ήμουν απόλυτη και σεβόμουν πάντα τα μυστικά των άλλων που θεωρούσα ιερά. Ενώ από παιδί, ήθελα να τα ξέρω όλα. Όταν η μητέρα μου είχε καλεσμένους κι αγόραζε γλυκά, τα έκρυβε πάντα γιατί ήξερε ότι θα τα έτρωγα πριν εκείνοι φτάσουν. Προσπαθούσε να εφεύρει κάθε φορά καινούριες κρυψόνες κι έμενε κατάπληκτη πώς τα κατάφερνα πάντα και τα έβρισκα στα πιο απίστευτα μέρη. Για μένα ήταν μια πρόκληση αλλά και κάτι με έσπρωχνε να φάω ένα μέρος από εκείνα τα γλυκά για να ντροπιάσω τη μητέρα μου στους καλεσμένους της.

Μια άλλη φορά μ' έπιασε η μανία να ψάξω και στην ντουλάπα του πατέρα μου. Έπρεπε να σκαρφαλώσω πατώντας στη βάση της ντουλάπας για να φτάσω στο ψηλότερο ράφι. Βρήκα κάτι σαν χρυσές λίρες. Έμοιαζαν με τις μαστίχες που αγόραζα κι εγώ, τις μπαζούκες με τις οποίες κάναμε φούσκες. Γιατί όμως οι λίρες του πατέρα μου ήταν μεγαλύτερες από τις δικές μου; Και γιατί τις έκρυβε; Ξαφνιάστηκα, δεν τον είχα δει ποτέ να μασάει. Άνοιξα μία από τις λίρες και βρήκα μέσα ένα παράξενο λαστιχένιο, διάφανο, και όχι ροζ, αντικείμενο που μόνο μαστίχα δεν μπορούσες να πεις ότι ήταν. Δεν επρόκειτο λοιπόν για μαστίχες. Και τότε τι ήταν; Όταν ο πατέρας μου γύρισε από τη δουλειά τον ρώτησα τι ήταν αυτές οι μαστίχες που δεν ήταν μαστίχες. Γιατί τις έκρυβε και πώς μπορούσε να τις μασήσει; Εξαγριώθηκε και ως συνήθως, καταπίνοντας τον θυμό του, μου είπε ότι μου απαγόρευε να ψάχνω στην ντουλάπα του και δεν έπρεπε να το ξανακάνω. Αλλά δεν μου έδωσε καμιά απάντηση σχετικά με το τι αντιπροσώπευαν αυτές οι παράξενες μαστίχες.

Μόνο πολύ αργότερα, όταν άρχισα να μιλάω για σεξ με τις φίλες μου, κατάλαβα ότι εκείνες οι λίρες ήταν προφυλακτικά!

Τις Κυριακές, οι θείοι μου και τα ξαδέλφια μου ερχόντουσαν στο σπίτι μας για να δουν τη γιαγιά. Έμεναν λίγο και μετά όλοι μαζί πηγαίναμε συνήθως στο Αρσακλί, το σημερινό Πανόραμα, για το μεσημεριανό φαγητό. Στις «Ασυναγώνιστες». Δεν είμαι σίγουρη αν έτσι λεγόταν το εστιατόριο ή εμείς το λέγαμε έτσι. Η λέξη «Ασυναγώνιστες» όμως ήταν γραμμένη στον τοίχο. Έφτιαχνε πραγματικά εξαιρετικές τηγανητές πατάτες. Πόσο μου άρεσαν εκείνα τα κυριακάτικα γεύματα! Πολλές φορές η παρέα ήταν μεγάλη, ερχόντουσαν και φίλοι της οικογένειας με τα παιδιά τους. Έπαιζα με τα ξαδέλφια μου και με τα άλλα παιδιά αλλά κυρίως καταβρόχθιζα τρομερές ποσότητες από τηγανητές πατάτες που τις ονειρευόμουν από την προηγούμενη Κυριακή.

Πριν φύγουμε από το σπίτι για το φαγητό, η γιαγιά κι οι θείοι έδιναν σε μας τα παιδιά χαρτζιλίκι, το βδομαδιατικό το λέγαμε, που το περιμέναμε με αγωνία. Η γιαγιά που μου είχε αδυναμία, ενώ έδινε σ' όλα τα εγγόνια το ίδιο ποσό, στα κρυφά, σε μένα έδινε τα διπλά. Ίσως και λόγω του ονόματος... Είχα τρύπια χέρια, δεν έβαζα στην άκρη ούτε δραχμή από τα όσα είχα μαζέψει. Έτρεχα αμέσως τη Δευτέρα κι αγόραζα ένα σωρό άχρηστα αλλά μαγικά για μένα πράγματα που έβρισκα στα περίπτερα ή στο μαγαζί του Μπερμπεριάν στην Τσιμισκή. Τσιμιπδάκια για τα μαλλιά, αρώματα σε μίνι μπουκαλάκια ή σε χαρτί, τοίχλες, καραμέλες, πέτσα, αυτοκόλλητα, Μίκυ Μάους...

Ήμουν πολύ μητρική και προστατευτική με τον αδελφό μου. Αλίμονο σε όποιον τον πείραζε. Στο δημοτικό βλεπόμασταν στα διαλείμματα και τον παρακολουθούσα συνέχεια με την άκρη του ματιού μου. Κανείς δεν έπρεπε να τον ενοχλήσει ή να του κάνει κακό. Μια από τις πιο ευτυχισμένες στιγμές για μένα ήταν όταν γυρνούσαμε με το πούλμαν από τις κυριακάτικες εκδρομές. Ξάπλωνε στα γόνατά μου αποκαμωμένος και τον έπιανε ο ύπνος. Δεν ήθελα να τελειώσει ποτέ η διαδρομή. Καθόμουν ακίνητη για να μην τον ξυπνήσω, του χάιδευα το κεφάλι κι αισθανόμουν σαν μια μικρή μαμά που κρατάει στην αγκαλιά της το μωρό της.

Αυτό το μητρικό ένστικτο δεν το είχα μόνο με τον αδελφό μου. Ήδη από τα δέκα μου χρόνια, τριγυρνούσα στη γειτονιά και παρακαλούσα τις μαμάδες που είχαν ανάγκη να μ' αφήνουν να φροντίζω το μωρό τους. Ιδιαίτερα μία, φτωχιά και με χίλιες δουλειές, μου εμπιστευόταν σχεδόν κάθε μέρα με μεγάλη ανακούφιση το αγοράκι της. Το πήγαινα βόλτα στην παραλία με το καροτσάκι, το έπαιρνα αγκαλιά και το χάιδευα όταν έκλαιγε, του έδινα να πει νερό με το μπιμπερό. Έτσι ήμασταν και οι δυο μας ευτυχισμένες: εκείνη γιατί μπορούσε να κάνει ανενόχλητα τις δουλειές της στο σπίτι κι εγώ γιατί για μερικές ώρες αισθανόμουν σαν μια αληθινή μαμά.

Αυτή μου η επιθυμία να παίζω τον ρόλο της μαμάς με ακολούθησε όλη μου τη ζωή. Μεγάλωσα μόνη μου τις δυο μου κόρες αλλά και στη δουλειά μου στο πανεπιστήμιο, εκτός από την καθηγήτρια, έκανα και λίγο τη «μαμά» σε μερικά από τα αμέτρητα παιδιά που είχαν περάσει από τα χέρια μου σε τριάντα πέντε χρόνια διδασκαλίας.

Είχα ένα αισθητήριο που μ' έκανε να εντοπίζω τα παιδιά με προβλήματα. Στενοχωριόμουν και προσπαθούσα να τα βοηθήσω. Φαίνεται ότι σε μένα έβρισκαν κάποιον που είχε αυτιά για να ακούσει. Ανοίγονταν με ευκολία γιατί προσπαθούσα να τους κάνω να αισθάνονται άνετα, μου εμπιστεύονταν τα προβλήματά τους, ζητούσαν τις συμβουλές μου κι όταν τα πράγματα πήγαιναν καλά, τι ικανοποίηση για μένα που είχα μπορέσει να είμαι χρήσιμη ή είχα καταφέρει να βοηθήσω όσους υπέφεραν ή όσους έπαχναν τον δρόμο τους και δεν τον έβρισκαν! Μερικοί από τους φοιτητές μου μου ήταν τόσο ευγνώμονες που επί χρόνια συνέχιζαν να μ' ευχαριστούν, να μου γράφουν και να μου λένε ότι χάρη σε μένα η ζωή τους είχε αλλάξει. Χαιρόμουν αφάνταστα γι' αυτό, ήξερα καλά όμως ότι δεν το έκανα μόνο για τους άλλους. Είχα ακόμα μέσα μου ανοιχτές πληγές, τις πληγές μιας κόρης που στο μέγαλωμά της δεν είχε μπορέσει να έχει δίπλα της όπως θα ήθελε τη μητέρα της, κι αυτός ήταν ο μόνος τρόπος για να επουλωθούν έστω και μερικώς αυτές οι πληγές. Το είχα ανάγκη όπως είχα ανάγκη από τον αέρα που ανέπνεα.

Όταν τύχαινε να διηγηθώ κάποια από αυτές τις ιστορίες με τους φοιτητές μου στις κόρες μου, έκαναν σκηνές, τις πείραζε, θύμωναν και μου έλεγαν έξω από τα δόντια: «Δεν είναι παιδιά σου για να ασχολείσαι μ' αυτούς! Εμείς είμαστε τα παιδιά σου!» Πώς μπορούσαν να καταλάβουν δύο μικρά παιδιά κι αργότερα έφηβες τι έβραζε στην ψυχή μου; Ήθελαν να είναι τα «μοναδικά» μου παιδιά και ν' ασχολούμαι μόνο μαζί τους. Αλλά δεν τις έπαιρνα στα σοβαρά γιατί καταλάβαινα ότι στο βάθος ήταν λόγια, λόγια που είχαν κάθε δικαίωμα να εκφράσουν αλλά πίσω τους κρυβόταν κι ένα είδος περιφάνιας κι εκτίμησης στο πρόσωπό μου που βοηθούσα όσους είχαν την ανάγκη μου. Κι εξάλλου κι οι ίδιες μου έφερναν συχνά στο σπίτι φίλες τους που αντιμετώπιζαν δυσκολίες για να τους πω μια λέξη παρηγοριάς ή να τους δώσω κάποια συμβουλή. Μ' αυτό δεν θέλω να πω ότι ήμουν κάποια ειδήμων ή ότι είχα το μαγικό ραβδί, απλά ήθελα πάντα ν' ακούω τον πόνο του άλλου κι έκανα ό,τι μπορούσα για να βοηθήσω.

Παίζαμε πολύ μαζί με τον αδελφό μου. Μέναμε στην οδό Νίκης 53, στην παλιά παραλία, σ' ένα από εκείνα τα υπέροχα νεοκλασικά κτίρια που τα πήρε παραμάζωμα η μανία κατεδάφισης της δεκαετίας του '60 και στη θέση τους φύτεψαν άχαρες κι ανώνυμες πολυκατοικίες. Στο διαμέρισμά μας στο πρώτο πάτωμα, μέναμε έξι άτομα: οι γονείς μου, εμείς οι δύο, η γιαγιά μου κι η υπη-

ρεσία που είχαμε μόνιμα, και ήταν πολύ μικρό για τις ανάγκες μας.

Ένα από τα πρώτα πράγματα που είδαμε μόλις ανοίξαμε τα μάτια μας στον κόσμο ήταν η θάλασσα που απλωνόταν μπροστά στα παράθυρά μας κι από όπου πρόβαλλε μεγαλοπρεπής ο Όλυμπος. Τις καθαρές μέρες νόμιζες ότι θα τον έπανεες με το χέρι κι ήταν πάντα χιονισμένος τον χειμώνα. Είχαμε τραφεί με την ελληνική μυθολογία από την πιο τρυφερή ηλικία χάρη στον πατέρα μας κι είχαμε μείνει έκθαμβοι. Πιστεύαμε πραγματικά ότι τον Όλυμπο τον κατοικούσαν οι θεοί. Κι η θέα της θάλασσας σημάδεψε τη ζωή μου για πάντα. Αργότερα όταν ξενιτεύτηκα, όπου και να βρισκόμουν, με το μυαλό και με την καρδιά έψαχνα να δω νερό αλλά στην ουσία έψαχνα τη «θάλασσά μου» για να τη χαϊδέψω με το βλέμμα μου.

Όταν μεγαλώσαμε παίζαμε ένα σωρό παιχνίδια στην παραλία μ' ένα τσούρμο παιδιά της γειτονιάς μας: κυνηγητό, αγιούτο, κρυφτό, κουτσό, με την μπάλα στην άσφαλο απ' όπου κάθε τόσο περνούσε και κανένα αυτοκίνητο. Κι ο οδηγός μάς μάλωνε με το δίκιο του, θύμωνε γιατί δεν περίμενε να μας βρει μπροστά του και φοβόταν μη μας πατήσει. Σήμερα στην παραλία φοβάσαι να διασχίσεις τον δρόμο και με το πράσινο...

Τα καλοκαρινά βράδια η αγαπημένη μας κρυψώνα για το κρυφτό με τους φίλους μου ήταν τα βαποράκια που στάθμευαν μπροστά στο σπίτι μας και που μας πήγαιναν στην Περαία, στον Μπαξέ ή στην Αγία Τριάδα για μπάνιο. Είχαμε γίνει φίλοι με τους μούτσους που τα φύλαγαν.

Ο πρώτος μου έρωτας, αν για έρωτα μπορεί να μιλήσει κανείς στα δέκα ή έντεκά του χρόνια, ήταν ένας μούτσος. Ήταν ένα ψηλό και λεπτό αγόρι, θα ήταν γύρω στα δεκάξι, τα μάτια του έδειχναν μόνιμα και βαθιά λυπημένα, έλεγαν ότι ήταν γιος μιας πόρνης. Ο ίδιος δεν μου το είπε ποτέ, έλεγε μόνο ότι ζούσε με τη γιαγιά του. Κι αυτός με είχε ερωτευτεί και το κρυφτό ήταν για μένα μια ευκαιρία για να τον βλέπω και να τον συναναστρέφομαι. Κρυβόμασταν λουσόν με τη Μαριάννα, την καλύτερή μου φίλη, στο βαποράκι όπου καθόταν τα απογεύματα μετά τη δουλειά, κάναμε τις Ρωσίδες και μιλούσαμε αλαμπουρνέζικα. Βέβαια ούτε που ξέραμε πώς θα έπρεπε να ηχούν τα Ρωσικά και καμιά από τις δύο δεν καταλάβαινε τι έλεγε η άλλη. Ο Βασιλάκης έκανε ότι μας πιστεύει για να μπορεί να συμμετάσχει στο παιχνίδι και διασκεδάζε σαν τρελός μαζί μας. Εξάλλου, αν και δούλευε, δεν έπαυε να είναι παιδί. Την έμπνευση ότι ήμασταν Ρωσίδες ίσως την είχαμε πάρει από μια πραγματική Ρωσίδα που κυκλοφορούσε στη γειτονιά. Φορούσε πάντα άσπρα και μακριά μέχρι τον αστράγαλο ρούχα, καμιά φορά και καπέλο κι όταν δεν το φορούσε ήταν ξεμαλλιασμένη κι έμοιαζε σαν τρελή του περασμένου αιώνα. Και μάλλον ήταν. Γι' αυτήν έλεγαν ότι ήταν μια ξεπεσμένη αριστοκράτισσα που το είχε σκάσει από τη Ρωσία μετά την επανάσταση κι είχε βρει καταφύγιο

στη Θεσσαλονίκη. Έκτοτε είχε χάσει τα μυαλά της και τριγυρνούσε άσκοπα στους δρόμους φορώντας τα παλιά και σχισμένα αριστοκρατικά της ρούχα.

Ο Βασιλάκης λίγο έπαιζε μαζί μας κάνοντας ότι καταλαβαίνει τα όσα λέγαμε αλλά κάποια στιγμή βαριόταν και το πήγαινε αλλού. Μου έλεγε ότι ήταν μόνος του στη ζωή και δεν είχε κανέναν άλλο εκτός απ' τη γιαγιά του κι ότι μ' αγαπούσε πολύ. Κι εγώ αισθανόμουν κάτι γι' αυτόν, κάτι με τραβούσε σ' αυτό το τόσο λυπημένο παιδί αλλά συγχρόνως φοβόμουν. Σήμερα πιστεύω ότι αυτό που με τραβούσε ήταν η έμφυτη ανάγκη μου να βοηθάω τους κατατρεγμένους. Δεν τον άφησα ποτέ να μ' ακουμπήσει ή να με φιλήσει, ήθελα μόνο να τον βλέπω, και μόνο η παρουσία του με γέμιζε. Κι εξάλλου, σ' εκείνη την ηλικία τι άλλο θα μπορούσα να θέλω; Όσοι μια μέρα ο Βασιλάκης έχασε την υπομονή του, δεν του έφτανε που ήθελα μόνο να τον κοιτάζω, με πήρε παράμερα και μου είπε ότι ήθελε να μου μιλήσει σοβαρά. Και μου έκανε τη μεγάλη πρόταση: είχε σκοπό να μπαρκάρει σ' ένα εμπορικό πλοίο για να κερδίζει περισσότερα χρήματα και κατά τη γνώμη του είχε έρθει η ώρα να το σκάσουμε μαζί! Πάγωσα και μόνο στην ιδέα. Τι ωραία που ήταν όσο παίζαμε! Τώρα τα πράγματα σκούραιναι. Κατάλαβα ότι γι' αυτόν δεν ήταν μόνο ένα παιχνίδι αλλά το εννοούσε. Τι μπορούσα να πω; Ότι θα άφηνα το δημοτικό και θα κλεβόμασταν; Είμαι σίγουρη ότι ούτε ο ίδιος ήξερε τι έλεγε. Ποιο πλοίο θα δεχόταν μια δεκάχρονη μ' έναν μούτσο; Κατάλαβα ότι το παιχνίδι είχε τελειώσει και τρομαγμένη με τα όσα μου είχε προτείνει, βρήκα την ευκαιρία να διακόψω το πάρε-δώσε μαζί του και να στρέψω αλλού το βλέμμα μου. Η πρώτη παιδική και πλατωνική αγάπη είχε φτιάσει στο τέλος της.

Με τη Μαριάννα κάναμε παρέα ακόμα πριν πάμε σχολείο. Μέναμε πολύ κοντά η μία στην άλλη κι είχαμε γνωριστεί παίζοντας στην παραλία. Μετά τύχαμε μαζί στην ίδια τάξη στο δημοτικό. Περάσαμε έτσι έξι χρόνια κολλητές. Τα πρωινά βλεπόμασταν στο σχολείο και τ' απογεύματα παίζαμε στον δρόμο, μόνες ή με όλη την τσακαλοπαρέα της γειτονιάς. Ήταν τσάκνο ενώ εγώ παχουλή κι είχε μεγάλη σωματική δύναμη. Όπως πάλευαν μεταξύ τους τ' αγόρια για να δουν ποιος είναι πιο δυνατός, έτσι κι η Μαριάννα πλάκωνε όσους συμμαθητές μας είχαν τολμήσει να με πειράξουν. «Έλα ν' αναμετρηθούμε αν τολμάς», τους έλεγε. Τη φοβόντουσαν όλοι γιατί είχε βάλει κάτω και τον δυνατότερο μια φορά που με είχε προσβάλει. Ήταν ένας είδος φύλακα άγγελού μου και διέθετε εκείνη την υγιή επιθετικότητα που σ' εμένα έλειπε, ήμουν μόνιμα φοβισμένη. Πόσες φορές μ' έσωσε από δύσκολες καταστάσεις! Στο γυμνάσιο πήγαμε σε διαφορετικά σχολεία αλλά συνεχίσαμε να βλεπόμαστε. Κι αργότερα η μοίρα μάς επιφύλαξε να ζήσουμε κι οι δυο μας στην Πάντοβα.

Η φαντασία μας οργιάζε, όπως εξάλλου όλων των παιδιών. Για όλα εμάς τα παιδιά της γειτονιάς, υπήρχαν τα φαντάσματα κι οι μάγισσες. Σε μια πολυ-

κατοικία της γειτονιάς, ένα τούβλο στα κεραμίδια εξείχε. Το λέγαμε «το νυχάκι της μάγισσας» γιατί μας φαινόταν ότι πηγαينوερχόταν μερικές φορές. Και τρέχαμε σαν τρελοί τοιρίζοντας όταν νομίζαμε ότι η μάγισσα το κουνούσε, πράγμα που σήμαινε ότι ήταν θυμωμένη. Ό,τι και να μας έλεγαν οι μεγάλοι, κανένας δεν μας έπειθε ότι εκεί δεν ζούσε μια μάγισσα που πηγαινόφερνε το νυχάκι της.

Τα φαντάσματα υπήρχαν και στην πολυκατοικία μας. Ένα βράδυ, ένα ζευγάρι που γυρνούσε από κάποιο γλέντι ξημερώματα, ο άντρας ήταν πωμένος, έπεσε με το αυτοκίνητο στη θάλασσα. Δυστυχώς εκείνος πνίγηκε ενώ η γυναίκα του σώθηκε. Από τότε άρχισαν οι εφιάλτες μας. Μερικά παιδιά έλεγαν ότι είχαν δει τον κύριο Ζαγοράκη στις σκάλες, άλλοι ορκίζονταν ότι τον είχαν δει να μπαίνει στο ασανέρ. Και πάλι τρέχαμε όλοι μαζί σαν τρελοί τοιρίζοντας και ζητώντας βοήθεια. Κάθε φορά που το φάντασμα έκανε την εμφάνισή του αναποδογύριζε τη ζωή μας και τα ανέμελα παιχνίδια μας.

Την πεποίθησή ότι τα φαντάσματα υπήρχαν στην πραγματικότητα μου την είχαν καλλιεργήσει οι διάφορες υπηρεσίες που είχαν περάσει από το σπίτι μας. Ήταν φτωχά κορίτσια από χωριά και πήγαιναν να δουλέψουν σε σπίτια στις πόλεις για να στέλνουν χρήματα στην οικογένειά τους. Δενόμουν πάντα πολύ με την εκάστοτε υπηρεσία και πίστευα όλα όσα έλεγε. Αυτές οι απλοϊκές κοπέλες μού διηγόντουσαν διάφορες ιστορίες που μάθαιναν στα χωριά τους. Και βέβαια υπήρχαν τα φαντάσματα, είχαν αποδείξεις. Εναλλάξ, διάφοροι χωριανοί, τα είχαν δει. Συνήθως ήταν νεαρά κορίτσια που είχαν πεθάνει. Τη νύχτα σηκώνονταν από τον τάφο και πάντα ντυμένες στα άσπρα κυκλοφορούσαν στους δρόμους του χωριού. Όποιος τις έβλεπε τρόμαζε αλλά το φάντασμα τρόμαζε ακόμα περισσότερο. Μόλις καταλάβαινε ότι το είχαν δει, εξαφανιζόταν κι αν πήγαινες στο νεκροταφείο έβρισκες την πλάκα του τάφου στη θέση της. Πώς μπορούσα να μην πιστέψω εκείνες τις ιστορίες; Η μητέρα μου δεν είχε ιστορίες να μου διηγηθεί, τα είχε ξεχάσει όλα ή δεν είχε διάθεση. Απορροφούσα λοιπόν τις ιστορίες της υπηρεσίας μας και θεωρούσα κουτούς τους γονείς μου που δεν τις πίστευαν και μου έλεγαν ότι τα φαντάσματα δεν υπάρχουν. Τους έλεγα ότι αυτοί δεν ήξεραν από τέτοια γιατί δεν είχαν ζήσει ποτέ σε χωριό!

Αυτές οι υπηρεσίες μού μάθαιναν διάφορα πράγματα: να ράβω ή να κεντώ, μου μιλούσαν για την έμμηνη ρύση και φυσικά και για το σεξ. Έμενα έκθαμβη, ποτέ δεν είχα ακούσει παρόμοια πράγματα στο σπίτι, κανένας από την οικογένειά μου δεν έβριζε, όλοι τους ήταν πολύ συγκρατημένοι και θα έλεγα κάπως υπεράνθρωποι. Ήταν σαν να ζούσα σε μια κρυστάλλινη σφαίρα όπου όλα κυλούσαν ομαλά και όλα έπρεπε να είναι τέλεια, σε αντίθεση με μια τόσο διαφορετική πραγματικότητα μόλις διάβαινες το κατώφλι του σπι-

τιού. Ήμουν ακόμα πολύ μικρή και δεν ήμουν σε θέση να εντοπίσω τη διαφορά της οικογένειάς μου σε σχέση με τις άλλες αλλά είχα την αίσθηση ότι ο έξω κόσμος ήταν κάτι το τελείως διαφορετικό. Βέβαια δεν μπορούσα να ξέρω τι ήταν καλύτερο: η άκρα σοβαρότητα που βασίλευε στο σπίτι μας ή η χαλαρότητα ηθών και κατά κάποιον τρόπο η «ανθρωπιά» των άλλων. Κι όταν λέω «ανθρωπιά» εννοώ τις μικρές ανθρώπινες αδυναμίες.

Μια φορά, ζήτησα από την υπηρεσία μας, την Κατίνα, που εγώ την είχα βαφτίσει Κάθριν, ίσως από την ηθοποιό Κάθριν Χέμπορν, ίσα ίσα για να μην προδίδει την προέλευσή της, να μου δείξει τι έκανε με τον αρραβωνιαστικό της. Κοκκίνησε, ντράπηκε, μαζεύτηκε στο καβούκι της, μου είπε ότι αυτά δεν ήταν πράγματα για ένα παιδί κι αρνήθηκε να κάνει ό,τι της ζητούσα. Όμως εγώ ήμουν και τρομερή και πολύ επίμονη και πεισματάρη. Ίσως σαν παιδί, να ήθελα απλά να δω ποιος ήταν ο πραγματικός κόσμος έξω από το σπίτι μου κι αν όλα λειτουργούσαν με τον ίδιο απαγορευτικό τρόπο. Και να βγάλω τα συμπεράσματά μου. Την εκβίασα. «Αν δεν μου δείξεις κάτι, θα πω στη μαμά όσα δεν της λες». Ήμουν πάντα συνένοχη με τις υπηρεσίες που είχαμε, και γιατί ήμασταν πιο κοντά στην ηλικία αλλά και γιατί μεταξύ μας εκμυστηρευόμασταν πράγματα που δεν θέλαμε ν' ακούσουν οι γονείς μου.

Μια μέρα, η Κατίνα, με βαριά καρδιά κι έχοντας σαν δαμόκλειο σπάθι τον εκβιασμό μου αλλά με πλήρη συναίσθηση ότι έκανε κάτι κακό, γιατί τέτοιου είδους θέματα ήταν ταμπού στο σπίτι μου, με χίλια αισθήματα ενοχής αποφάσισε να με πάρει μαζί της στο ραντεβού με τον αρραβωνιαστικό της. Με πήγε στα Λαδάδικα που δεν ήταν καθόλου όπως είναι σήμερα ένας ωραίος και ανακαινισμένος χώρος γεμάτος νέους, μπαρ κι εστιατόρια. Ήταν μια κακόφημη συνοικία κοντά στο λιμάνι όπου σύχναζαν πόρνες, χασικλήδες κι άνθρωποι του υπόκοσμου και ήταν πιο εύκολο να κρυφτεί κανείς εκεί. Βέβαια δεν είχα ιδέα πού βρισκόμουν αλλά ένας άγνωστος κόσμος πρόβαλλε στα μάτια μου, έβλεπα πράγματα που δεν είχα δει ποτέ ως τότε. Παρά την τεμπελιά μου σε ό,τι αφορούσε τρέξιμο και ταλαιπωρία, είχα μεγάλη περιέργεια να μαθαίνω καινούρια πράγματα κι ήθελα να τα ξέρω όλα.

Ο αρραβωνιαστικός της Κατίνας που δεν ήταν ακόμα επίσημος αρραβωνιαστικός, ήταν ο ηλεκτρολόγος που ερχόταν σπίτι μας κι έτσι είχαν γνωριστεί. Τα 'χασε όταν άκουσε τις απαιτήσεις μου. Θυμάμαι ότι είχε κοκκινίσει κι αυτός κι αισθανόταν πολύ άβολα. Αλλά ο εκβιασμός μου ήταν αμετάκλητος: ή θα έκανε ό,τι του ζητούσα ή θα γινόταν ρεζίλι στον πατέρα μου που τα είχε φτιάξει με την υπηρεσία μας. Ταλαντεύτηκε αλλά στο τέλος δέχτηκε να φιλήσει την Κατίνα. Ω, θαύμα των θαυμάτων! Ήταν το πρώτο αληθινό φιλή που έβλεπα στην πραγματικότητα. Μέχρι τότε είχα δει βιαστικά και σεμνά

φιλία στον κινηματογράφο της εποχής. Κράτησα για χρόνια μέσα μου εκείνο το πρώτο φιλί και τις νύχτες ονειρευόμουν μ' ανοιχτά μάτια πότε θα 'ρχόταν η στιγμή να συμβεί κάτι τέτοιο και σε μένα.

Σήμερα, κοιτάζοντας πίσω μου, καταλαβαίνω ότι, παρά το γεγονός ότι ο αδελφός μου κι εγώ συναναστρεφόμασταν ως επί το πλείστον παιδιά ορθόδοξα κι είχαμε διαποτιστεί και με τη δική τους κουλτούρα, δεν παύαμε ν' ανήκουμε σε μια ιδιαίτερη οικογένεια όπου όλα λειτουργούσαν με διαφορετικό τρόπο. Και πώς μπορώ να μιλήσω γι' αυτήν την οικογένεια αν δεν μιλήσω πρώτα για την προέλευσή της, τα ήθη και έθιμά της, τις συνήθειές της, την αιωνόβια ιστορία της, το ιδιαίτερο ιδίωμά της, το τι σήμαινε ν' ανήκεις σε μια εβραϊκή μειονότητα εκείνη την εποχή αλλά μόλις πριν λίγα χρόνια ήταν μια πολυπληθής και πολύ σημαντική κοινότητα που είχε εξολοθρευτεί κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου;

Πώς μπορώ να περιγράψω όσα συνεισέφεραν στο να σχηματίσουν την προσωπικότητα του παιδιού που υπήρξα αλλά και τη σημερινή μου προσωπικότητα χωρίς να περιγράψω το τι σήμαινε να είσαι Εβραίος, να προέρχεσαι από τη δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της Ελλάδας και συμπρωτεύουσα που αιωρείται ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση, μια κοσμοπολίτικη και πολύ ιδιαίτερη πόλη που είναι περήφανη για τα δύο χιλιάδες χρόνια της ιστορίας της; Και πώς θα μπορούσε να με καταλάβει κανείς χωρίς να λάβει υπόψη του ότι εκτός από Εβραία ήμουν και Ελληνίδα και το ελληνικό στοιχείο μαζί με το εβραϊκό με είχαν σημαδέψει από τη γέννησή μου και για όλη μου τη ζωή;

Η Θεσσαλονίκη και η Εβραϊκή Κοινότητα πριν από τον πόλεμο

Το όνομα της πόλης άλλαξε πολλές φορές ανά τους αιώνες. Και μόνο τον Μεσαίωνα βρίσκουμε δεκατρείς παραλλαγές του ονόματός της: Σελανίκ, Σολούν, Σαλονίκ, Σαλόνικα...

Για μια καλύτερη κατανόηση της ιστορίας των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, παραθέτω σε μετάφραση από τα Ιταλικά μερικά αποσπάσματα από το άρθρο του διεθνούς φήμης ιστορικού Anthony Molho που τυχαίνει να είναι πρώτος μου ξάδελφος και που εκδόθηκε με τον τίτλο «Ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση» (Tra Oriente e Occidente) τον Φεβρουάριο του 1990 στο ιταλικό περιοδικό *Storia e Dossier* (Ντοκ. 2). Την εποχή εκείνη ο Anthony Molho ήταν καθηγητής Ιστορίας στο πανεπιστήμιο Brown των Ηνωμένων Πολιτειών. Το άρθρο αυτό που συνθέτει με εξαιρετικό τρόπο την ιστορία των Εβραίων της Ιβηρικής Χερσονήσου γράφτηκε με την αφορμή ενός βιβλίου του Edgar Morin που είχε εκδοθεί εκείνα τα χρόνια στη Γαλλία με τον τίτλο *Vidal et les siens* (Ο Βιντάλ και οι δικοί του).

Περιληπτικά, αναφέρω ακόμα λίγες πληροφορίες από το άρθρο του Anthony Molho: «Κατά τη διάρκεια του 1600 παρατηρήθηκε μια παρακμή της Εβραϊκής Κοινότητας που οφειλόταν σε θρησκευτικούς, πολιτικούς λόγους αλλά και σε εσωτερικές αναταραχές στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, σε επιδημίες και πυρκαγιές. Το σενάριο άλλαξε από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα. Οι εμπορικές συναλλαγές ξανάρχισαν. Η Θεσσαλονίκη προσέλκυσε Γάλλους, Άγγλους και Ιταλούς αλλά και Γερμανούς, Αυστριακούς, Ουγγαρέζους, Ολλανδούς και Ισπανούς. Το διεθνές εμπόριο ξανάνθισε όπως και η βιομηχανία με νεωτεριστικές μεθόδους και άγνωστες μέχρι τότε σ' εκείνον τον τόπο. Αυτή η μεγάλη οικονομική ζωτικότητα ξαπλώθηκε και στον πολιτιστικό τομέα. Οι Εβραίοι Λιβορνέζοι που είχαν μείνει σε επαφή με τις ιταλικές εβραϊκές αποικίες, έφεραν και στη Θεσσαλονίκη τους απόιχους της Αναγέννησης και των ευρωπαϊκών φιλοσοφικών και ιδεολογικών τάσεων. Ένας εξαιρετικά μεγάλος αριθμός ξένων σχολείων άνοιξε στη Θεσσαλονίκη: από τα πλέον σημαντικά αναφέρω το Ιταλικό σχολείο, πολλά γαλλικά σχολεία μεταξύ των οποίων την Alliance Israélite Universelle, το École Franco-Allemande και τη Mission Laïque Française³. Επρόκειτο για μη θρησκευτικά σχολεία που επιβίωναν δίπλα στα θρησκευτικά τα οποία διαχειρίζονταν οι ραβίνοι. Έτσι λοιπόν η Εβραϊκή Κοινότητα της Θεσσαλονίκης ήταν πολύγλωσση και κοσμοπολίτικη. Οι Εβραίοι μιλούσαν Εβραϊκά, Λαδίνο (τα λεγόμενα Ισπανοεβραϊκά), Τούρκικα, Γαλλικά, Ιταλικά, Γερμανικά, Ελληνικά και μερικές σλαβικές γλώσσες, κυρίως τα Βουλγαρικά».

Από το βιβλίο της Ρένας Μόλχο, μεγάλης ιστορικού εβραϊκών θεμάτων που βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών τον Δεκέμβριο του 2000 γι' αυτό της το βιβλίο⁴, παραθέτω ένα μικρό απόσπασμα που μιλάει για την εβραϊκή παρουσία στη Θεσσαλονίκη. Μολονότι μερικά πράγματα επαναλαμβάνονται, θεωρώ ότι εμπλουτίζει τις πληροφορίες που μας δίνει το άρθρο του Anthony Molho (Ντοκ. 3).

Κι ένα απόσπασμα σε μετάφραση από ένα άρθρο του Alberto Negri, "Salonicco, la Gerusalemme dei Balcani" (Θεσσαλονίκη, η Ιερουσαλήμ των Βαλκανίων), που δημοσιεύτηκε στην ιταλική εφημερίδα *Il Sole 24 ore*, στις 8 Σεπτεμβρίου 2002 (Ντοκ. 4).

3. Σ' αυτό το σχολείο σπούδασαν οι γονείς μου.

4. *Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης 1856-1919, Μια ιδιαίτερη Κοινότητα*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 2006.